

Ryszard Löw (1931–2024)

Krytyk literacki – badacz literatury – redaktor

Sławomir Jacek Żurek*

DOI: [10.24425/rl.2025.156335](https://doi.org/10.24425/rl.2025.156335)

ruch literacki • R. LXVI • 2025 • Z. 1 (388) PL • **tematy żydowskie**

zeszyt pod red. Eugenii Prokop-Janiec (Wydział Polonistyki Uniwersytetu Jagiellońskiego)

PL ISSN 0035-9602

Ryszard Löw urodził się 1 lutego 1931 roku w Krakowie w zasymilowanej rodzinie żydowskiej. Jego matką była Dora Hecker – polonistka, absolwentka Uniwersytetu Jagiellońskiego (to ona najprawdopodobniej zaszczepiła synowi miłość do literatury), a ojcem Józef Löw – oficer rezerwy Wojska Polskiego, ekonomista (dyrektor handlowy w renomowanej firmie farmaceutycznej „Dr A. Wander Spółka Akcyjna”). Do wybuchu drugiej wojny światowej Löwowie mieszkali w Krakowie, gdzie Ryszard w wieku sześciu lat rozpoczął naukę w Szkole Powszechnej nr 2 im. św. Wojciecha, która mieściła się na Placu Biskupim. We wrześniu 1939 roku rodzinie udało się przedostać na wschód – najpierw do Brześcia nad Bugiem, który wówczas znalazł się przejściowo pod okupacją niemiecką, a następnie do Lwowa zajętego przez Sowieców. W czerwcu 1940, na skutek komunistycznych prześladowań wobec obywateli polskich, Löwowie zostali zesłani na Syberię w okolice Ałdanu, gdzie przebywali do sierpnia 1941. Następnich pięć lat

* Sławomir Jacek Żurek – prof. dr hab., Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II, Lublin.

ORCID: 0000-0002-6576-6598

Artykuł jest opublikowany w otwartym dostępie (open access) na warunkach licencji Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivs (CC BY-NC-ND 4.0, <https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>).

spędzili na terenie Azji Środkowej (Ryszard znalazł się nawet czasowo w dziecięcym domu dziecka). W czerwcu 1946 dzięki repatriacji powrócili całą rodziną do Krakowa. Tu Ryszard Löw uczęszczał do Gimnazjum i Liceum Humanistycznego im. Króla Jana III Sobieskiego (przy ulicy Sobieskiego 9), gdzie w roku 1948, mając lat siedemnaście, zdał egzamin maturalny. W tym czasie został członkiem Organizacji Młodzieży Towarzystwa Uniwersytetu Robotniczego związanej z Polską Partią Socjalistyczną (PPS). W 1948 rozpoczął studia – jednocześnie – na Uniwersytecie Jagiellońskim (historia) oraz w Wyższej Szkole Ekonomicznej w Krakowie (ekonomia). W latach 1950–1952 kontynuował naukę na obu kierunkach w Paryżu (dokąd wyjechał w styczniu 1950 roku): na Sorbonie i w École Pratique Des Hautes Études VI Section. W roku 1952 wyemigrował do Izraela, gdzie po odbyciu zasadniczej służby wojskowej rozpoczął pracę zawodową jako ekonomista i statystyk. Będąc żołnierzem rezerwy piechoty liniowej, uczestniczył w wojnie z Egiptem (1956), wojnie sześciodniowej (1967) oraz wojnie Jom Kipur (1973). W latach 1981–1985 uzupełnił studia akademickie z zakresu historii (dzieje ideologii, historia Rosji i historiografia powszechna) na Uniwersytecie w Tel Awiwie. W latach sześćdziesiątych, siedemdziesiątych i osiemdziesiątych odbywał szereg wypraw, niekiedy kilkumiesięcznych, po krajach Europy Zachodniej i Stanach Zjednoczonych, w tym w roku 1986 pierwszą – po wielu latach – podróż do Polski, która zapoczątkowała jego późniejsze częste tu wizyty prywatne i studyjne, połączone z udziałem w życiu naukowym i literackim. Za swoją niezwykle aktywną działalność na polu kultury polskiej w roku 1999 został odznaczony Krzyżem Oficerskim Orderu Zasługi Rzeczypospolitej Polskiej, a w czerwcu 2012 medalem Zasłużony dla Uniwersytetu w Białymstoku (w roku 2004 przekazał Bibliotece Uniwersytetu swój księgozbiór).

Od roku 1956 był mężem bułgarskiej Żydówki Niny Finzi – obywatelki Izraela, chemiczki, z którą miał dwoje dzieci: syna Gabriela Meira (ur. 1961) oraz córkę Michal (ur. 1968). Przez cały czas pobytu w Izraelu, aż do śmierci 6 lipca 2024 roku, mieszkał w Tel Awiwie.

Krytyk literacki

Ryszard Löw (niektóre publikacje podpisywał pseudonimem Leon R. Sawin) zadebiutował w roku 1953 recenzją *Zniewolonego umysłu* Czesława Miłosza, ogłoszoną na łamach wydawanego w Tel Awiwie dziennika „Nowiny Izraelskie”, z którym współpracował regularnie do roku 1960. Jego kolejne wypowiedzi krytycznoliterackie dotyczyły przede wszystkim literatury polskiej, żydowskiej i polsko-żydowskiej oraz poszczególnych autorów tworzących we wszystkich tych obszarach, a adresowane były głównie do czytelników ukazującej się w Izraelu prasy w języku polskim, m.in.: „Nowin-Kuriera” (dziennik) i „Od Nowa” (tytuł ten, z podtytułem „Czasopismo Izraelskie”, wydawany był przez lewicową partię Mapam początkowo jako tygodnik, następnie dwutygodnik, a wreszcie – nieregularnie). Pisywał rów-

nież do londyńskich „Wiadomości”, paryskiej „Kultury”, a także wydawanych – podobnie jak ten ostatni, przez Instytut Literacki w Paryżu – „Zeszytów Historycznych”. Pierwszy okres współpracy Löwa z prasą literacką i naukową w PRL-u przypada na lata 1958–1968, kiedy to drukował w „Twórczości” i „Przeglądzie Orientalistycznym”. Swoją aktywność publicystyczną, przerwana w wyniku wydarzeń marcowych, wznowił po prawie dwudziestu latach, w roku 1987, gdy nastąpiło ocieplenie stosunków dyplomatycznych pomiędzy Polską a Izraelem. Zaczął wtedy ogłaszać artykuły, recenzje poetyckie i prozatorskie m.in. na łamach: „Akcentu”, „Dekady Literackiej”, „Literatury na Świecie”, „Pamiętnika Literackiego”, „Przeglądu Humanistycznego”, „Ruchu Literackiego”, „Słowa Żydowskiego”, „Tekstów Drugich”, „Tygodnika Powszechnego”, „Więzi” i „Zeszytów Literackich”¹.

Badacz literatury

W latach 1957–1981 Ryszard Löw był korespondentem Pracowni Bibliograficznej Instytutu Badań Literackich PAN w Poznaniu, dokąd systematycznie przesyłał informacje o hebrajskich polonikach literackich. W okresie tym zaopatrywał także Muzeum Literatury w Warszawie w kserokopie listów pisarzy (Przybyszewskiego, Nałkowskiej, Dygata i in.) znalezione w izraelskich archiwach oraz niektóre polskie biblioteki naukowe w polonica wychodzące w Izraelu. Löw pisał prace literaturoznawcze po polsku i po hebrajsku, głównie o związkach literatury polskiej z hebrajską oraz polsko-żydowskich związkach kulturowych. Opatrzył posłowiami i wstępami tomy hebrajskich przekładów wierszy Bolesława Leśmiana, Leopolda Staffa, Antoniego Słonimskiego, Maurycego Szymła, Łucji Gliksmann,

¹ Ryszard Löw opublikował w czasopiśmie polskich, m.in.: *Adolf Rudnicki w literaturze hebrajskiej*, „Ruch Literacki” 1989, z. 3, s. 252–255; *Julian Tuwim: w kręgu hebrajskim*, „Literatura na Świecie” 1992, nr 5–6, s. 372–375; *Końcówki. Rzecz o polskich księgarzach w Tel Awiwie*, „Zeszyty Literackie” 1994 nr 46, s. 145–150; *Ostatki polskie. Rzecz o izraelskiej prasie w języku polskim*, „Zeszyty Literackie” 1994, nr 48, s. 152–155; *Rzecz o Wilhelmie Falleku*, „Tygiel Kultury” 1997, nr 1–2, s. 67–72; *Filolog jako artysta (Salomon Dykman)*, „Przegląd Humanistyczny” 1997, nr 5, s. 55–62; *Ażeby nie był zapomniany (Paul Glikson)*, „Dekada Literacka” 1998, nr 4, s. 8–9; *Tematy Aleksandra Zygii*, „Ruch Literacki” 1998, z. 2, s. 235–243; *Literatura polska w przekładach hebrajskich*, „Archiwum Emigracji” 2000, z. 3, s. 93–101; *Brzozowski wśród lektur syjonistycznych. Pamięci Michała M. Borwicza*, „Brzozowszczyka”, „Teksty Drugie” 2003, nr 6, s. 157–166; *O (żydowskiej) miłości do (hebrajskich) ksiąg*, „Scriptores” [Lublin] 2003, nr 1, s. 50–54; *Wydarta niepamięci*, „Akcent” 2006, nr 1, s. 188–190; *Notatki o przyjacielu (Natan Gross)*, „Archiwum Emigracji” 2006, z. 1–2, s. 296–298; *Habima Pierwsza. Narodziny teatru hebrajskiego w Białymstoku*, „Colloquia Orientalia Bialostocensia” 2012, t. 13, s. 479–486; *Helena Hecker: zapomniany historyk Żydów polskich*, „Miasteczko Poznań” 2016, nr 1, s. 164–169.

Aleksandra Ziemnego oraz aforyzmów Stanisława Jerzego Leca, a także edycje polskich tłumaczeń wierszy hebrajskich Chaima Natana Bialika oraz Szaula Czernichowskiego.

Pierwszy krąg zainteresowań literaturoznawczych Löwa wyznacza historia literatury i obecność w niej twórców pochodzenia żydowskiego. Na podstawie kwerend bibliotecznych i archiwalnych rekonstruował ich dzieje, dokonywał interpretacji utworów literackich przez nich stworzonych, a także umieszczał na polskiej mapie kultury dwudziestolecia międzywojennego twórców mało znanych lub po prostu zapomnianych, wywodzących się z etnicznego pogranicza, takich jak Karol Dresdner i Wilhelm Fallek, tłumaczy poezji hebrajskiej na język polski: Szymona Wolfa, Salomona Dykmana, oraz żydowskich historyków, np. Jerzego Szackiego, Pinchasa Kona, Michała Borwicza, Meira Bosaka. Szkice poświęcone ich sylwetkom zostały włączone do wydanych w Krakowie monografii: *Znaki obecności. O polsko-hebrajskich i polsko-żydowskich związkach literackich*² i *Rozpoznania. Szkice literackie*³. W zakresie tym mieści się blok publikacji dokumentujących dzieje tworzonego w Izraelu piśmiennictwa polskiego i funkcjonującego tam polskojęzycznego życia literackiego, na które składają się portrety pisarzy, tłumaczy, recenzje, historia prasy, bibliografie izraelskich druków w języku polskim itp.

Krąg drugi pisarstwa Löwa związany jest z obecnością autorów polskich w domenie literatury hebrajskiej i hebrajskim (izraelskim) obiegu czytelnictwem. Trzeba dodać, że jego opracowania w tej dziedzinie są pionierskie. Opisał dzieje przekładów, udokumentował recepcję krytyczną, ujawnił wpływ na poszczególnych hebrajskich pisarzy dzieł Adama Mickiewicza, Juliusza Słowackiego, Henryka Sienkiewicza, Bolesława Prusa, Stanisława Wyspiańskiego, Bolesława Leśmiana, Stanisława Żeromskiego, Władysława Reymonta, Juliana Tuwima, Antoniego Słonimskiego, Artura Sandauera, Adolfa Rudnickiego, Stanisława Wygodzkiego i innych. Tego rodzaju studia znalazły się zarówno w dwóch wymienionych wyżej książkach Löwa, jak i w tomie *Hebrajska obecność Juliana Tuwima*⁴, aczkolwiek – większość z nich wciąż pozostaje rozproszona w czasopiśmie.

Do trzeciego kręgu zainteresowań Löwa należy włączyć publikacje dotyczące dziejów polsko-żydowskich książek i księgarstwa. Tematyce tej poświęcił zbiór szkiców *Pod znakiem starych foliantów*⁵ – o żydowskich antykwariatach księgarskich w Krakowie, polskich księgarzach i księgarniach w Izraelu, a także o kulturze bibliofilskiej Żydów.

2 Tenże, *Znaki obecności. O polsko-hebrajskich i polsko-żydowskich związkach literackich. Szkice literackie*, Kraków 1995, Universitas.

3 Tenże, *Rozpoznania. Szkice literackie*, Kraków 1998, Księgarnia Akademicka.

4 Tenże, *Hebrajska obecność Juliana Tuwima. Szkice bibliograficzne*. Tel Awiw 1993, Hasefer [wydanie drugie rozszerzone i poprawione Łódź 1996, Oficyna Bibliofilów].

5 Tenże, *Pod znakiem starych foliantów. Cztery szkice o sprawach żydowskich i książkowych*, Kraków 1993, Universitas.

Ostatnim wydanym dziełem książkowym Löwa był tom *Literackie posumowania polsko-hebrajskie i polsko-izraelskie*⁶ odnoszący się do pierwszego i trzeciego kręgu jego zainteresowań badawczych. Monografia składa się z trzech części. W pierwszej autor przybliżył obecność dzieł Adama Mickiewicza, Juliana Klaczki, Henryka Sienkiewicza, Władysława Stanisława Reymonta, Stanisława Brzozowskiego, Stefana Żeromskiego i Józefa Ignacego Kraszewskiego w hebrajskojęzycznej refleksji historycznoliterackiej. W drugiej trzy portrety: drukarza wileńskiego Berka Neumana, białostockiego lekarza Józefa Chazanowicza oraz badaczki literatury polskiego romantyzmu rodem z Drohobycza Dory Kacnelson. Część trzecia odnosi się bezpośrednio do doświadczeń Löwa jako redaktora „Konturów”, prezentuje tu więc samo czasopismo, jego najważniejsze założenia, jak i niektórych autorów: Pawła (Paula) Gliksona, Jorama (Yorama) Bronowskiego, Łucję Pinchewską-Gliksmann, Józefa Baua, Filipa Istnera, Natana Grossa, Zygmunta Frankla, Anitę Wolfstein, Marię Lewińską i Jana Foka⁷.

Löw opublikował też rozprawy naukowe z zakresu historii literatury w hebrajskich i polskich księgach zbiorowych⁸. Od roku 1986 uczestniczył ak-

⁶ Tenże, *Literackie posumowania polsko-hebrajskie i polsko-izraelskie*, Białystok 2014, Zakład Badań Interdyscyplinarnych i Porównawczych „Wschód-Zachód”. Wydział Filologiczny Uniwersytetu w Białymstoku.

⁷ Także w wydawnictwach zbiorowych można odnaleźć artykuły Ryszarda Löwa będące autoprezentacją redagowanego przez niego czasopisma. Por. tenże, „Kontury”. *Pismo – autorzy – tematy – recepcja*, [w:] Paryż – Londyn – Monachium – Nowy Jork. *Powrześnieowa emigracja niepodległościowa na mapie kultury nie tylko polskiej*, red. Violetta Wejs-Milewska, Elżbieta Rogalewska, Białystok 2009, s. 211–231; *Polskojęzyczne życie literackie w Izraelu. Wstępne rozpoznanie*, [w:] *Życie literackie drugiej emigracji niepodległościowej (I)*, red. Janusz Kryszak, Rafał Moczkoan, Toruń 2001; *Rozpoznanie. Rzecz o izraelskiej prasie w języku polskim*, „Kontury” 1995, nr 6, s. 148–160.

⁸ Por. tenże, *Druki polskie w Izraelu. Bibliografia 1948–1990*, „Biuletyn ŻIH w Polsce” 1991, nr 3, s. 71–81; „Anhelli” a „Zwój ognisty” Bialika, [w:] Juliusz Słowacki. *Wielokulturowe źródła twórczości*, red. Adam Bajcar, Warszawa 1999, Ogólnopolski Klub Miłośników Litwy, s. 199–210; *Słowacki w przekładach hebrajskich*, [w:] Juliusz Słowacki. *Wielokulturowe źródła twórczości*, s. 211–216; *Mickiewicz w świecie hebrajskim*, „Blok-Notes Muzeum Literatury im. Adama Mickiewicza” 1999, nr 12–13, s. 271–277; *Literatura polska w przekładach hebrajskich*, „Twórczość” 2000, nr 4, s. 125–131; *Uwagi do przyszłej historii literatury (polskiej) o Zagładzie*, [w:] *Literatura polska wobec Zagłady*, red. Alina Brodzka-Wald, Dorota Krawczyńska, Jacek Leociak, Warszawa 2000, Żydowski Instytut Historyczny w Polsce, Instytut Naukowo-Badawczy, s. 71–87; *Polskojęzyczne życie literackie w Izraelu. Wstępne rozpoznanie*, [w:] *Życie literackie drugiej emigracji niepodległościowej (I)*, s. 81–91; *Hebrajska recepcja twórczości Słowackiego*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, Prace Polonistyczne” 2003, nr 14, s. 51–64; *Brzozowski w świecie hebrajskim*, „Lithuania” 2005, nr 1, s. 68–79 [przekład na język angielski: *Brzozowski in the Hebrew World*, „Lithuania” 2005, nr 1, s. 196–206];

tywnie w krajowych konferencjach naukowych. Odbывał liczne spotkania autorskie, udzielał wywiadów prasowych, radiowych i telewizyjnych⁹.

Redaktor

W latach 1987–1988 i ponownie od roku 1990 Ryszard Löw był prezesem Związku Autorów Piszących po Polsku w Izraelu, a od roku 1993 do 2006 redaktorem rocznika literackiego i historycznoliterackiego „Kontury”, będącego organem tego związku i ukazującego się w języku polskim w Tel Awiwie. Należał także do izraelskiego PEN Clubu, The Israeli Association of Slavic and East European Studies oraz Polskiej Akademii Umiejętności (Wydziału I Filologicznego). Löw był jednym z głównych animatorów polskojęzycznego życia literackiego w Izraelu.

Od czwartego numeru „Konturów” ich współredaktor (razem z Krystyną Bernard-Sztatler i Łucją Pinczewską-Gliksman), od numeru piątego rocznika redagował już samodzielnie. Każdy kolejny tom czasopisma obejmował ponad 150 stron druku, a wydawany był w nakładzie 300 egzemplarzy (podstawowym zadaniem redaktora było znalezienie na każdy numer środków finansowych). Początkowo tytuł docierał tylko do czterech polskich bibliotek akademickich (Biblioteki Narodowej, Instytutu Badań Literackich PAN, Uniwersytetu Jagiellońskiego oraz Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu), z czasem obejmował w Polsce coraz szerszą grupę czytelników.

Na łamach dwunastu tomów „Konturów” (1993–2006) publikowali najważniejsi pisarze piszący po polsku w Izraelu: Miriam Akavia, Halina Birenbaum, Ida Fink, Herbert Friedman, Natan Gross, Maria Lewińska, Leo Lipski, Stanisław Wygodzki, Irit Amiel, Józef Bau, Eleasar Jerzy Feurman, Jerzy Herman i Łucja Pinczewska-Gliksman. W zakresie prozy były to w du-

„Pan Tadeusz” po hebrajsku, [w:] „Pan Tadeusz” i jego dziedzictwo. Recepcja, red. Bogusław Dopart, Kraków 2006, Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych Universitas, s. 381–395.

- ⁹ *Gospodarz polskiej literatury. Ryszard Löw opowiada o życiu literackim (i nie tylko) w Izraelu*, „Gazeta Poznańska” 1995, nr 77; *Literatura polska w języku hebrajskim. Rozmawia Natan Gross*, „Nowiny-Kurier” 1975, nr 74; *Mieć jakąś zadrę w sercu. Z Ryszardem Löwem, przewodniczącym Związku Autorów Piszących po Polsku w Izraelu rozmawia Anna Zechenter*, „Czas Krakowski” 1991, nr 35; *Najciekawsze jest pogranicze. Rozmowa z Ryszardem Löwem, bibliografem i historykiem literatury z Izraela. Rozmawia Piotr Szewc*, „Życie Warszawy” 1991, nr 240; *Nasza obecność w kulturze kraju. Rozmawia Anna Ćwiakowska*, „Nowiny-Kurier” z 15.03.1991; *Sąsiedzi z tej samej ulicy. Rozmowa z Ryszardem Löwem, izraelskim krytykiem literackim. Rozmawia Andrzej Kozioł*, „Koniec Wieku” 1992, nr 4; *Najbardziej jestem związany z Krakowem. Rozmowa Tomasza J. Żółcińskiego*, „Słowo Żydowskie” 1994, nr 17; *Z Polską w sercu – rozmowa Sławomira Jacka Żurka z Ryszardem Löwem, izraelskim historykiem literatury polskiej*, „Tygiel Kultury” 2000, nr 7–9, s. 132–138.

żej mierze teksty przywołujące doświadczenia Zagłady, losy Żydów w powojennej Polsce oraz tych, którzy przybyli do Izraela. W zakresie poezji wybierane przez Löwa do publikacji wiersze dotyczyły głównie przeżyć związanych z życiem ich autorów w Izraelu jako nowym doświadczeniem egzystencjalnym – były to więc de facto liryczne świadectwa kolejnych fal emigracji Żydów polskich do Erec Israel.

„Kontury” pod redakcją Ryszarda Löwa stały się także czasopismem otwartym na autorów spoza Izraela, na przykład znalazły w nich swoje miejsce nigdzie wcześniej niezamieszczane liryki Andrzeja Chciuka, korespondencja Romana Brandstaettera i Juliana Tuwima z różnymi postaciami polskiego życia literackiego w Izraelu, fragmenty dzienników Adolfa Rudnickiego w opracowaniu prof. Józefa Wróbla. W „Konturach” Löw umieszczał też owoce swoich indywidualnych kwerend badawczych i relacji utrzymywanych ze spadkobiercami wielu luminarzy literatury polsko-żydowskiej – opublikował np. fragmenty prozy Stanisława Wygodzkiego (*Notatki*) odnalezione w domowym archiwum po śmierci pisarza, a także korespondencję, którą autor ten prowadził z Andrzejem Kuśniewiczem i Anną Frajlich. Dużo miejsca w czasopiśmie Löw poświęcał tłumaczeniom na język polski poezji hebrajskiej i jidysz. Jednak najbardziej profesjonalną częścią „Konturów” był dział publicystyki i eseistyki historycznoliterackiej z najczęściej podejmowanymi kwestiami związanymi z obecnością polskich autorów w świadomości czytelniczej mieszkańców Izraela, aktywnością Żydów na mapie kulturalnej dawnej i współczesnej Polski oraz dorobku nieznanych twórców kultury polskiej w Izraelu¹⁰. Tak więc „Kontury”, periodyk początkowo ściśle literacki, z czasem – pod kierunkiem Löwa – stał się także historycznoliterackim, wywołującym szeroki rezonans ze strony krytyki literackiej¹¹. Przy czasopiśmie redaktor uruchomił również serię wydawniczą (opublikowano w niej około dwudziestu książek literackich).

10 Ponadto Löw opracował: *Wygodzki. Zeszyt pamięci o Stanisławie Wygodzkim* (red. Krystyna Bernard-Sztatler, Tel Awiw 1992, [b.w.]) oraz wybór artykułów *Z izraelskich „Konturów”*, Łódź 1998, Oficyna Bibliofilów.

11 Por. Karolina Famulska, *Po polsku w Izraelu*, „Teka” 2005–2006, nr 5–6, s. 39–50; Maciej Niemiec, *Izraelskie „Kontury”*, „Kultura” 1993, nr 4; Eugenia Prokop-Janiec, „Kontury”, „Dekada Literacka” 1991, nr 6; Waclaw Sadkowski, *Pryzmaty. Z podróznego pamiętnika*, „Literatura na Świecie” 1994, nr 11; Bożena Shallcross, *Almanach z Tel Awiwu*, „Zeszyty Literackie” 1996, nr 53; Paweł Tański, *Kontury – izraelskie pismo literackie*, „Archiwum Emigracji” 2000, z. 3, s. 301–307; Ryszard Wasita, *Zadomowieni w polszczyźnie*, „Więź” 1995, nr 4; Sławomir Jacek Żurek, „Kontury”, [w:] *Leksykon kultury polskiej poza krajem od roku 1939*, red. Krzysztof Dybciak, Zdzisław Kudelski, Lublin 2000, Wydawnictwo Towarzystwa Naukowego KUL, s. 182–183; Sławomir Jacek Żurek, *Polsko-żydowskie „Kontury” literackie*, „Akcent” 1998, nr 1–2, s. 267–268; Agnieszka Kasperek, *Tematyka Zagłady na łamach rocznika „Kontury”*, [w:] *Prasa Żydów polskich. Od przeszłości do teraz-*

PS: Moja znajomość z Ryszardem Löwem sięga połowy lat dziewięćdziesiątych XX w. Wtedy to nawiązałem z nim kontakt korespondencyjny (adres dostałem od Łucji Pińczewskiej-Gliksman), zbierając materiały do artykułów hasłowych do *Leksykonu kultury polskiej poza krajem od roku 1939* (Lublin 2000). Praca nad nimi dała początek nowemu projektowi „Literatura polska w Izraelu. Leksykon”, który przygotowałem wspólnie z Karoliną Famulską-Ciesielską (Lublin 2012). W zbieraniu materiałów do tej książki redaktor izraelskich „Konturów” bardzo nam pomagał – zawsze można było liczyć na solidnie zredagowane odpowiedzi na różne nasze pytania oraz materiały archiwalne pochodzące z jego domowego archiwum. Kiedy w lutym 1998 roku przyleciałem po raz pierwszy do Izraela, miałem okazję poznać go osobiście, zaproszony do jego domu w Tel Awiwie. Dobrze pamiętam tę wizytę, bo była niejako przełomowa dla rozwoju moich zainteresowań literaturoznawczych i dalszych prowadzonych przeze mnie badań (później opublikowałem w łódzkim „Tyglu Kultury” obszerny wywiad z Ryszardem Löwem). Ilekroć odwiedzałem Izrael w związku z krótszymi i dłuższymi kwerendami w Bibliotece Narodowej w Jerozolimie, zawsze się z Löwem spotykałem. Lubił przysiąść w którejś z kawiarenek przy ul. Allenby w Tel Awiwie. Pamiętam też dobrze, jak w roku 2019 Irit Amiel przygotowała dla niego niespodziankę – spotkanie ze mną i moją żoną Elżbietą w telawiwskiej kawiarence w Instytucie Goethego. Spędziliśmy wtedy kilka godzin w towarzystwie Löwa, Amiel i Marii Lewińskiej.

Redaktor dwukrotnie przyjechał do Lublina: Po raz pierwszy – w lutym roku 2000, kiedy to wygłosił wykład w Ośrodku „Brama Grodzka – Teatr NN” na temat przekładów i recepcji utworów literatury polskiej w domenie hebrajskiej od połowy XIX w. do końca wieku XX; a po raz drugi – w grudniu roku 2008, jako w międzynarodowej konferencji „Literatura polsko-żydowska i jej kulturowe konteksty”, zorganizowanej przez Uniwersytet Jagielloński i Katolicki Uniwersytet Lubelski w świeżo wyremontowanej Jesziewie Mędrców Lublina. Löw wygłosił wtedy wykład *Polska w literaturze hebrajskiej w Izraelu*. A kiedyś, zupełnie przypadkowo, natknąłem się na niego na Rynku w Krakowie.

Nasze ostatnie spotkanie odbyło się w grudniu 2021 roku w Instytucie Polskim w Tel Awiwie, gdzie przyszedł na moje wystąpienie dotyczące świeżo wydanej książki *Odpamiętywanie polsko-żydowskie* (Lublin 2021) mojego autorstwa. Choć wydawał się jeszcze w świetnej kondycji intelektualnej, to przyjechał już (w asyście opiekuna) na wózku inwalidzkim. W dniu śmierci Ryszarda Löwa (6 lipca 2024) byłem w Izraelu, niestety o jego pogrzebie dowiedziałem się już po czasie.

niejszości, red. Agnieszka Karczewska, Sławomir Jacek Żurek, Lublin 2016, Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II, s. 161–172.